

decennier tidigare. Men framförallt hade man byggt exklusivt och för en privilegierad grupp i samhället. Redan på 1970-talet hade man dock börjat bygga mer exklusiva bostadshus när man "sanerade" den centralt belägna arbetarstadsdelen Lugnet och ersatte den småskaliga bebyggelsen med stora flerbostadshus och vid den tiden dyra lägenheter. En stor del av bokens avslutande kapitel upptas av omvandlingen av Västra hamnen, från varvsområde till bostads-, rekreations- och högskoleområde med starka ekologiska förtecken. Området kan stå som symbol för det nya Malmö, där staden har genomgått en omvandling från industrisamhälle till ett kunskaps- och tjänstesamhälle. Naturligtvis kröntes området av landets högsta bostadshus (och det näst högsta i Europa), Turning Torso, stadens vana trogen.

Författarna navigerar fram genom historien också med hjälp av anekdoter, poesi och musik, något som förstärker, och ökar förståelsen för tidsandan. Man lyckas också behålla ett objektivt och nyanserat perspektiv på samhällsutvecklingen i de flesta avseenden. När kritiserade storskaliga byggprojekt beskrivs låter man inte bara kritikerna komma till tals utan också upphovsmännens intentioner och de positiva sidor som oftast finns, även i de mest kritiserade områdena. Vidare låter man också den mer allmogliga bebyggelsen träda fram, hus med ett begränsat arkitektoniskt värde, men som utgör en betydande del av vårt byggnadsbestånd. Även stadsutvecklingens påverkan av industri, handel och utbildning förklaras och inte minst infrastrukturens betydelse. En betydelse som i Malmös fall blivit extra påtaglig exempelvis genom Öresundsbron byggande.

Det breda greppet blir både bokens styrka och svaghet, vilket författarna själva flaggar för redan i förordet. Internationella skeenden kan på några ställen bli en aning stereotyp framställda och somliga bakgrundsbeskrivningar till huvudämnet känns något för omfattande, men de utgör samtidigt en nödvändig fond till de välorienterande beskrivningarna av Malmös utveckling. Texterna förstärks och samverkar med ett rikt bildmaterial av både historiska och nytagna fotografier samt ritningar. På en del ställen har bilderna tyvärr fått ett för litet format för att kunna uppfattas ordentligt. Boken är som starkast när tidsströmningarnas avtryck i arkitektur och fysisk miljö samt de mekanismer som styr stadsutvecklingen förklaras, hur formgivning kan bli ett uttryck för öppenhet, slutenhet, auktoritet eller delaktighet. Skildringarna har en balans som kan sammanfattas i bokens titel "Malmö i skimmer och skugga"; det är ingen skönskrivning som ges, utan både fram- och baksidorna av stadens utveckling behandlas på ett vidsynt och kunnigt sätt. Boken kommer att vara en hörnstolpe i litteraturen kring Malmös moderna historia och stadsutveckling under lång tid, men även vara av intresse och ha betydelse utanför regionen och det omedelbara ämnesområdet.

Bengt Wahlgren
Byggnadsantikvarie
NIRAS, Malmö
bengt.wahlgren@niras.se

Hans-Olof Boström, *Helgade rum. Kyrkor i Karlstad stift*. Utg. av Värmlands museum och Karlstad stift, 2009, 172 s. Foton författaren och Maria Linder. ISBN 978-91-85224-76-0, ISSN 0284-3722.

Robin Gullbrandsson, *Tusenårigt arv. Skara stifts kyrkor*. Utg. Av Skara stift genom Skara stiftshistoriska sällskap, 2008. 192 s. Foto författaren. ISBN 91-85200-62X.

I snart tio år har det pågått en landsomfattande verksamhet med att beskriva och karakterisera alla landets kyrkor. Det är ett rejält lyft i kunskap och kompetens, som knappast uppmärksammats efter förtjänst utanför de närmast berörda kretsarna. Satsningen har möjliggjorts genom den statliga kyrkoantikvariska ersättningen, som fördelas av stiftet i samråd med länsstyrelserna. Ramfördelningen till stiftet samt medel till mer övergripande projekt beslutas av Svenska kyrkan på nationell nivå i samråd med Riksantikvarieämbetet. Syftet med ersättningen är naturligtvis i första hand att stödja Svenska kyrkan i dess ansvar att underhålla och vårda kyrkorna, och merparten av de 460 milj kr som utdelas årligen går till direkta vårdinsatser.

Men klokt nog har man medgivit att även åtgärder för inventering, planering och information kan få bidrag, om därmed den långsiktiga vården och förståelsen av de kulturhistoriska värdena främjas. Cirka 20% av utbetalade medel har genom åren avsatts till grundliga inventeringar, som genomförts stiftsvis av en stor skara byggnadsantikvarier. På grundval av den förbättrade kunskapen har man sedan kunnat precisera varje kyrkas egen-

skaper och värden och upprätta en vård- och underhållsplan.

Det väldiga insamlade materialet har tagits om hand av församlingar, stift, läns museer och länsstyrelser, men också i redigerad form gjorts åtkomligt på nätet. Det finns utförligt på Kulturmiljövårdens Bebyggelseregister, men också sökbart på enskilda kyrkor. Många församlingars hemsidor har numera välillustrerade och faktarika uppslag om sina kyrkor, och ger också ut vägledning som är betydligt bildrikare och läsvänligare än de häften man tidigare fått nöja sig med.

Fokus i inventeringarna har naturligt nog legat på varje kyrka för sig, i bästa fall med utblickar och jämförelser inom stiftet. Det nationella perspektivet har det varit svårare att beakta. I någon mån har man kunnat hänvisa till projektet "Sockenkyrkorna. Kulturarv och bebyggelsehistoria" och dess landskapsrapporter. Projektets sammanfattande slutrapport 2008 (red. Markus Dahlberg och Kristina Franzén), med landsomfattande analys och översikter har inte hunnit utnyttjas i här anmälda böcker, men får förhoppningsvis en viktig roll i kommande liknande arbeten.

Flera regionala översikter har tillkommit redan innan de stiftsvisa inventeringarna genomförts. Ett lyckat exempel är Estrid Esbjörnsons "Kyrkorna i Örebro län – en vägledning till Svenska kyrkans kyrkobyggnader", 2000, ett samarbetsprojekt mellan Örebro läns museum, länsstyrelsen i Örebro län samt Strängnäs, Västerås, Karlstads och Skara stift. Här har en erfaren kyrkoantikvarie delat med sig av sina djupa kunskaper i en lättläst form. Boken inleds med ett avsnitt om kyrkans och inventariernas liturgiska betydelse av Sune Garmo, därefter med en

kronologisk genomgång av kyrkobyggnadernas utveckling i landet och i Örebro län, med ett särskilt kapitel om orglar av Dag W. Edholm. Därefter följer en alfabetisk katalog stiftsvis, med ungefär ett uppslag och en eller två färgbilder per kyrka. Planritningar och en hel del uppgifter har hämtats från Sockenkyrkoprojektet.

När man i Karlstad och Skara stift beslöt sig för att utnyttja det nyinsamlade materialet om sina kyrkor i bokform gick man tillväga på liknande sätt som i Örebro, men med delvis annat resultat. Två kompetenta författare och kyrkoexperter fick uppdraget att utgå från materialet och ge en analyserande översikt av respektive regions kyrkliga kulturarv. För Skara stift var det byggnadsantikvarien vid Jönköpings läns museum Robin Gullbrandsson som fick uppdraget, i Karlstad den nypensionerade professorn i konstvetenskap vid Karlstad universitet Hans-Olof Boström. Gullbrandsson hade själv deltagit i inventeringsarbetet, medan Boström fick utgå från tre antikvariers material. Bägge författarna har sett alla de beskrivna kyrkorna. De hade båda betydligt fler objekt att hantera än de 98 kyrkor och 9 kyrkoruiner som Örebro län rymmer. I Skara stift finns 417 kyrkor och kapell, i Karlstad stift ca 160 kyrkor. In-kännande och välformulerade förord av respektive biskop inleder böckerna.

Det stora antalet kyrkor är kanske orsaken till att ingendera stiftsboken följer Örebros exempel med en katalog över samtliga kyrkor. Valda kyrkor nämns i stället som exempel där de hör hemma i den kronologiska framställningen. Genom register kan man söka uppgifter om enskilda kyrkor. De valda kyrkorna presenteras i Karlstadboken fylligt i text och fina färgbilder samt med planritningar

hämtade från Sockenkyrkoprojektet. I Skaraboken är exemplen lika många men de svart-vita bilderna färre och ganska små (20 färgbilder ligger sist som bilaga). Registren kompletteras där med tabeller i alfabetisk och tidsmässig ordning, där man får datering, stiltyp, ev. arkitekt och kort kommentar om viktiga särdrag.

Kartor är naturligtvis viktiga för orienteringen, och de finns med i alla tre böckerna. Skaraboken har sex kartor i färg där sex epokers kyrkobyggnade markeras. Karlstadboken har nöjt sig med en karta. Till bägge stiftsböckernas kartläsning krävs starka förstoringsglas, åtminstone för en 70-plussare.

Konstprofessor Boström kan med sin breda kringssyn och djupa förtrogenhet med konsthistorien sortera och värdera det rika stoffet på ett övertygande sätt. Vi får en klar bild av vad som utmärker kyrkorna i Karlstad stift. Författarens stora beläsenhet utöver inventeringsrapporterna redovisas genom referenser efter varje avsnitt, ett originellt grepp som underlättar för den som vill söka vidare eller belägga uppgifter. Det blir med nödvändighet många upprepningar, t.ex. av Sockenkyrkoprojektets rapporter om Värmland och Dalsland, men de praktiska fördelarna överväger. Bland många intressanta påpekanden kan nämnas redogörelsen för 1600-talstråkyrkornas takstolar och valv (s. 50f.), som i Värmland ofta utformas på ett säreget sätt, med kraftigt utskjutande hålkäl eller takfot, med en hänvisning till Peter Sjömars undersökningar.

Boströms text är akademisk i god mening, väljudande och lätt att följa. Som naturligt i en bok som har ambitioner att nå många och vara länge uttalar författaren få personligt färgade åsikter, men förmedlar en stark känsla av respekt och

uppskattning för alla dessa märkliga byggnader och konstfullt formade inventarier. Endast i kapitlet om restaureringar tillåter sig Boström att polemiserar mot Erik Lundbergs och Jerk Altons i hans tycke alltför färgstarka och hårda ingrepp i äldre kyrkor. Inställningen kan te sig förståelig, men är ju också den tidsfärgad och förmodligen snart övergiven.

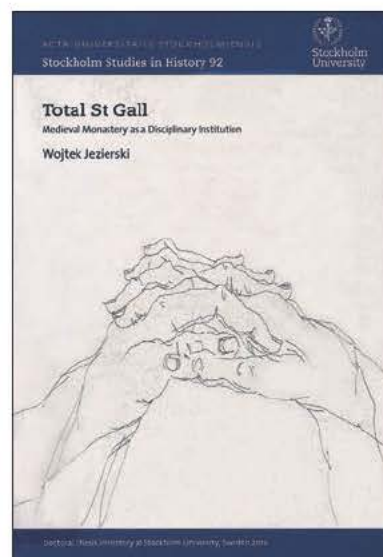
Robin Gullbrandsson, mindre än hälften så gammal som Boström, har tacklat sin stora uppgift på liknande sätt. Litteraturlistan är omfattande, om än inte lika lång som Boströms. Förtrogenheten med de drygt 400 kyrkorna genom självsyn och genom inventeringsmaterialet är uppenbar. Gullbrandssons sakkunskap gäller alla tidsskeden, arkitektur lika väl som alla typer av inventarier. Han är en god skribent med samma förmåga att systematisera, karakterisera och förklara som Boström. Inte minst lyckas han tydliggöra hur tidslagren och återkommande förändringar och restaureringar präglar de flesta kyrkorum. Gullbrandssons bok är slutsåld, vilket vittnar om ett stort intresse. Stiftet rekommenderas att snarast ge ut en ny upplaga, och då satsa på helt nya bilder i färg för att göra den kvalificerade texten full rättvisa.

I en tid då allt färre känner till vårt kyrkliga kulturarv, särskilt i yngre generationer och bland de nya svenskarna, är det viktigt att nå ut med attraktiva skrifter som kan fånga intresset och visa på vad som finns att upptäcka och uppleva innanför kyrkornas dörrar. För att verkligen nå breda kretsar krävs väl främst TV och digitala medier, men vackra och bildrika planscher behövs också. De två böckerna från Skara och Karlstad stift och liknande vetenskapligt baserade bokverk vänder sig i viss mån till den stora all-

mänheten, men har sitt främsta värde för handläggare, antikvarier, kyrkans folk och forskare. Här finns många uppslag till fördjupad forskning – kyrkorna är långt ifrån färdigstuderade. Förhoppningsvis följer flera stift efter med liknande bokprojekt. De regionala initiativen är betydelsefulla i dessa tider, när Riksantikvarieämbetets traditionsrika inventeringsverk *Sveriges Kyrkor* sedan flera år ligger nere i väntan på ny huvudman.

Man kan också hoppas att författare och producenter av annat slag vill anta utmaningen att på ett fångslande sätt presentera kyrkornas märkvärdigheter för en vidare läsekrets, med bland andra stiftsböckerna och Sockenkyrkoprojektets skrifter som värdefullt underlag. Det är märkligt att så få TV-program, historiska romaner och barn- och ungdomsböcker låter sig inspireras av de suggestiva miljöer som kyrkorna utgör. I väntan på sådana program och böcker får vi glädjas över Boströms och Gullbrandssons, och önska dem vidast möjliga spridning.

Ingrid Sjöström
docent i konsthistoria
ingrid.c.sjostrom@gmail.com

Wojtek Jezierski, *Total St Gall. Medieval Monastery as a Disciplinary Institution*. Stockholm Studies in History 92. (Diss. Stockholms universitet 2010.) ISBN 978-91-86071-47-9.

Wojtek Jezierskis doktorsavhandling i historia är en studie av den medeltida inre klostermiljön utifrån begrepp som makt och social kontroll. Det är en utpräglat teoriorienterad avhandling och centralt för hela boken är sociologen Erving Goffmans begrepp 'Total Institution', som introducerades i studien *Asylums* från 1961. Utöver Goffman refereras även till andra av 1900-talets mer betydande socialteoretiker, som exempelvis Michel Foucault och Pierre Bourdieu. När moderna teorier testas mot ett källmaterial som nedtecknats på 1000-talet uppstår onakligen en särskild laddning, vilket läsaren av Jezierskis bok – inte utan viss förtjusning – kan notera. Den främsta källtext som har använts är 'Casus sancti Galli', en krönika skriven omkring 1050 av munken Ekkehard IV (ca 980-ca 1056) i klostret